

DESPRE NEVOIA REDEFINIRII IDENTITĂȚII NAȚIONALE

Autor: Tudor-Alexandru Jinga | 21 noiembrie 2022

Să vorbești astăzi despre identitatea națională a devenit o chestiune de măiestrie. Tema identității naționale a fost discutată și întoarsă pe atâtea fețe de-a lungul timpului, încât a devenit un subiect extrem de delicat. Abordările fasciste, național-socialiste și comuniste sau - mai recent - populiste au condus la necesitatea unei distincții funcționale între „naționalism” și „patriotism”. Conform acestei distincții, „naționalismul” implică o formă de extremism, vizavi de raportarea noastră la națiune, întrucât o idealizează. „Patriotismul”, pe de altă parte, definește calea moderată și de dorit, sugerând o raportare mult mai realistă la națiune.

Însă dincolo de aceste distincții, tema în sine devine din ce în ce mai desuetă. De la generație la generație, devine tot mai patetic să îți pui problema în acești termeni și să te definești (și) în raport cu țara în care te-ai născut. O astfel de atitudine este de înțeles, căci lucrurile s-au schimbat surprinzător de mult în ultimii 5-10 ani. Cel puțin în spațiul occidental, lumea în care trăim devine din ce în ce mai omogenă din punct de vedere al valorilor, al nivelului de trai și al stilului de viață. Există o diferență tot mai mică între un tânăr care crește acum în România și cineva „din Vest”. Cu toate acestea, trăim încă într-o lume a națiunilor, chiar dacă (încă) numai din inerție. Ce se întâmplă, deci, cu identitatea națională? Ce mai înțelegem prin asta și cum ne raportăm la țară? Sunt niște întrebări pe care cred că fiecare generație ajunge să și le pună la un moment dat, pentru că, în realitate, nu putem să nu ne definim și în raport cu națiunea din care facem parte. Mai mult, că vrem sau nu, destinul oricărei națiuni depinde de viziunea și de deciziile colective ale fiecărei generații.

Termenul de „națiune” vine din latinescul *natio,-onis*, care înseamnă „neam”. Un neam sau popor este un grup de oameni legați prin limbă, cultură, religie și istorie comune, care, de regulă, trăiesc în același spațiu geografic. Însă, pentru ca un neam să devină națiune, mai este nevoie de un element esențial, și anume organizarea politică.

Organizarea politică a unui neam presupune definirea și articularea explicită a unei conștiințe de sine a acestuia. Abia atunci când se definește ca entitate teritorială și politică, neamul poate deveni națiune. De ce cred că este importantă această distincție? Pentru că lumea nu a fost compusă din națiuni dintotdeauna. Dacă ne uităm în trecut, vom vedea mai degrabă imperii compuse din mai multe neamuri și nu mici națiuni de sine stătătoare.

În viziunea mea, apariția ideii de națiune nu este decât una dintre consecințele paradigmei individualist-raționaliste, ce își are rădăcinile în modernitate. Altfel spus, apariția națiunilor este expresia individualismului raționalist aplicat vechilor neamuri sau popoare. Acest lucru a fost articulat cel mai bine de gândirea iluministă, care se opune universalismului metafizic, care era specific imperiilor. La fel cum, în modernitate, individul se eliberează de norme și instituții universaliste pentru a se autodefini, neamul se emancipează în fața imperialismului universalist pentru a-și construi propria identitate, devenind națiune. Astfel, *naționalismul*, înțeles ca perspectivă asupra unui anumit tip de ordine politică – și nu în termenii distincției de la începutul articolului – nu este altceva decât manifestarea unei anumite paradigme filosofice la nivelul neamurilor și popoarelor.

Așa cum, dacă luăm lucrurile în serios, autodefinirea unui individ presupune un parcurs dificil și multă muncă cu sinele, formarea unei națiuni implică eforturi uriașe și, de cele mai multe ori, chiar sacrificii sângeroase. România a avut un drum lung până să ajungă la împlinirea acestui ideal. Înaintașii noștri au gândit, au scris, au luptat, au suferit și au murit pentru idealul național. Secole la rând, românii au încercat, au eșuat și au încercat din nou până când au reușit să unească toate principatele sub un singur nume, steag și rege.

Odată realizată ordinea politică, preocuparea principală a gânditorilor români a fost formularea în plan filosofic a specificului acestui popor: care este esența și diferența specifică a neamului românesc actualizat acum în națiune? Ce este *românitatea*? Pentru intelectualii interbelici, tema identității naționale a fost una centrală și recurentă; aproape o obsesie, ce provenea dintr-o nevoie naturală de înțelegere de sine, până la urmă. E suficient să citim titlurile lucrărilor principale ale lui Lucian Blaga, Constantin Noica sau Mircea Vulcănescu, pentru a înțelege cât de mult conta această chestiune pentru ei. Partea a doua a *Trilogiei culturii*, intitulată „Spațiul Mioritic”, este o aplicație a filosofiei culturii lui Blaga la spațiul românesc. Pentru Blaga, geneza și specificul unei culturi sunt determinate de *matricele stilistice* manifestate la nivelul inconștientului colectiv. Matricele stilistice sunt formate de mediul specific culturii respective, adică de spațiul geografic și de raportarea la timp. Determinant pentru cultura românească este „motivul ondulatoriu”, pe care îl regăsim în toate creațiile culturale românești și care provine din ceea ce Blaga numește „spațiul inconștient ondulatoriu”. Acesta este modul prin care românii își reprezintă lumea: structura spațiului geografic – bogat în munți,

dealuri și câmpii – formează inconștient, în mentalul colectiv, acest motiv, pe care îl regăsim frecvent în creațiile românești.

Constantin Noica a avut o altă abordare: influențat de Heidegger, a pornit de la limbaj pentru a extrage viziunea metafizică asupra lumii a poporului român. În *Sentimentul românesc al ființei*, precum și în alte lucrări, Noica a analizat cu precădere utilizarea și sensurile verbului „a fi” din limba română, încercând să identifice faptul-românesc-de-a-fi-în-lume. Filosofia lui Noica este un soi de aplicare a filosofiei *Dasein*-ului heideggerian la specificul românesc și la limba română. Iar Mircea Vulcănescu a avut o abordare similară în *Dimensiunea românească a existenței*, folosindu-se tot de limbaj pentru a determina esența românității.

Dincolo de particularitățile fiecărui filosof, există o perspectivă asupra culturii românești pe care o regăsim la aproape toți gânditorii interbelici, de la Noica, la Blaga, Cioran, Eliade sau Vulcănescu: anume necesitatea deschiderii culturii românești spre universal. Dintre toți, cred că la Noica este cel mai bine articulată, într-un articol de tinerețe, intitulat *Logica națională*. Pentru Noica – precum și pentru ceilalți gânditori – culturile sunt de două tipuri: minore și majore. Culturile minore sunt acele culturi interiorizate în ele însele, cu un specific foarte pronunțat, care nu sunt deschise spre alte forme culturale. Culturile majore, pe de altă parte, sunt acele culturi care au reușit să depășească provincialismul, să se deschidă spre universal și să se îmbogățească, evoluând astfel în forme superioare. Din punctul lor de vedere, scopul oricărei culturi naționale trebuie să slujească în final individului, ajutându-l să se deschidă spre universal și astfel să se desăvârșească. Însă pentru a atinge acest obiectiv, însăși cultura națională trebuie să facă „saltul” spre universal. Aici este un aspect care trebuie precizat: universalul la care se referă filosofii români interbelici este un alt tip de universal decât era cel căruia i s-a opus *naționalismul*. Universalul spre care ar trebui să tindă culturile naționale este o noțiune mai abstractă, fiind pur și simplu acea deschidere spre orice poate ajuta omul să progreseze în istorie, dincolo de circularitatea eternității culturilor mici. Iar aici Noica face o altă distincție importantă: cultura românească, de pildă, și culturile mici în general, asumă o perspectivă eternă și eternizantă asupra lumii; ele sunt, de fapt, culturi ale eternității. Dar tocmai acest fapt impune limite, închidere și circularitate: pentru a se desăvârși, omul și, implicit cultura națională, trebuie să se deschidă, iar acest lucru înseamnă să intre în istorie.

Implicațiile unei astfel de teze sunt, desigur, majore și pot fi discutate de pe mai multe poziții, între care cea teologică, de pildă, nu poate lipsi, mai ales în cazul culturii românești. Însă, revenind acum la ceea ce afirmam la începutul articolului, am putea spune că această deschidere spre universal a fost realizată, mai ales din punct de vedere politic: intrarea în NATO și în Uniunea Europeană a fost saltul națiunii române, ca act politic, spre universal. Căderea comunismului a însemnat continuarea, după o jumătate de secol, a drumului României spre universal. Intrarea în NATO, în 2004, și în familia

europăeană, în 2007, au reprezentat următorii pași concreți în acest sens, din punct de vedere politic. Schimbările din ultimii treizeci de ani sunt atât de semnificative, încât cer o reformulare a identității naționale și a specificului românității. În planul filosofiei politice s-au făcut astfel de încercări. Probabil că una din cele mai importante de până acum este lucrarea domnilor profesori Dragoș Paul Aligică și Valeriu Stoica, *Reconstrucția dreptei*, apărută în 2009, la scurt timp după intrarea României în Uniune. Cei doi autori afirmă ferm, încă din prefață:

„Acum, contextul nostru imediat nu mai este o răscruce a marilor imperii, ci este dat de unitatea occidentală în unitatea și diversitatea ei națională și culturală. Avem prin aceasta deja creionați parametri generali sau, mai bine spus, europeni, ai reconstrucției dreptei românești și, totodată, al proiectului național românesc: tradiția iudeo-creștină și civilizația greco-romană în interpretarea occidentală, împreună cu îmbrățișarea civilizației capitalismului, născută din această dublă tradiție. Și astfel, noua dreaptă ar putea crește, sugerăm noi, în jurul unei noi perspective, cu două dimensiuni: cea a civilizației și familiei europene și cea a proiectului național, interpretat însă în contextul mai larg al valorilor civilizației capitalist-liberale occidentale.”

Pe de altă parte, în plan filosofic și cultural în general, lucrurile nu sunt atât de clare. În niciun caz nu se poate spune că nu există deschidere în cultura românească spre universal. Ceea ce cred, însă, că îi lipsește culturii românești este o formă de omogenitate sau o nouă formă de omogenitate, prin care să se poată actualiza și afirma specificul românesc în marea cultură universală – să o îmbogățească și, astfel, să se îmbogățească. Dar, din nou, acest lucru nu este posibil fără o nouă înțelegere a ideii de națiune și a identității naționale. Ne aflăm într-un moment asemănător celui de după Marea Unire și al perioadei interbelice, în care schimbările politice, sociale, economice și culturale au fost atât de mari, încât se cerea o introspecție cu privire la ce *a devenit* românitatea. Faptul că nu ne întrebăm atât de des precum interbelicii: „cine sau ce suntem noi?”, faptul că nu ne mai obsedează problema propriei identități naționale poate fi chiar un indiciu despre ceea ce a devenit *naționalismul* (în sensul discutat aici) în general și *românitatea* în particular. În orice caz, se cere să răspundem la aceste întrebări și să ne punem astfel de probleme. Și nu putem să nu o facem, căci de răspunsurile la astfel de întrebări atâră identitatea și destinul nostru, ca indivizi și ca națiune totodată.

Imagine: Picryl